

AGRESSIV VA ZO'RAVONLIK FENOMENOLOGIYASINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Yo.Yusupova – dotsent

Andijon davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: agressivlik, tarbiya va shaxs, stress, umidsizlik, xulq-atvor, tajovuz qurboni, «dahshatli va qoʻrqmas».

Ключевые слова: агрессивность, воспитание и личность, стресс, фрустрация, поведение, жертва агрессии, «ужасный и бесстрашный».

Key words: aggressiveness, education and personality, stress, frustration, behavior, victim of aggression, «terrible and fearless».

Bugungi kunda bolalar tarbiyasiga oiladagi shaxslararo munosabatlardagi oʻzaro kelishmovchiliklarning taʼsiri keskin oʻrtib borayotgani shaxs psixik taraqqiyotining pasayishiga olib kelmoqda. Ushbu oʻzgarishlar shaxs xulq atvorini shakllanishiga salbiy taʼsiri jamiyatda oʻzlikni anglashga toʻsiq boʻlib shaxslararo munosabatlar keskinlashuviga sabab boʻladi.

Xulq-atvor deganda shaxs va atrof-muhit oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir jarayoni tushuniladi, bu shaxsning individual xususiyatlari va ichki faoliyati bilan bogʻliq boʻlib, asosan tashqi harakatlar va xatti-harakatlar shaklini oladi. Agressiv xatti-harakatlar stress, umidsizlik va boshqalarni keltirib chiqaradigan turli xil noqulay jismoniy va ruhiy hayotiy vaziyatlarga javob berish shakllaridan biridir [1]. Psixologik tajovuzkor xatti-harakatlar individuallik va oʻziga xoslikni saqlash, oʻzini oʻzi qadrlash hissi, va intilish darajasini himoya qilishni oʻstirish, nazoratni saqlash va kuchaytirish bilan bogʻliq muammolarni hal qilish usullaridan biridir.

Aksariyat tadqiqotchilar tajovuzkorlikni tugʻma sifat deb bilishadi. Boshqalar buni sotsializatsiya natijasi deb hisoblashadi. Ehtimol, tajovuzkorlik - bu shaxsning tugʻma xususiyati boʻlib, u tarbiya va shaxsning rivojlanishi jarayonida oʻzini buzgʻunchi harakatlarda namoyon qiladi yoki zaiflashadi va dushmanlik maʼnosiga ega emas.

Shu munosabat bilan biz baʼzi odamlar uchun dunyoqarash va dunyoqarashning doimiy xususiyatlari sifatida potentsial tajovuzkor idrok va potentsial tajovuzkor talqin haqida gapirishimiz mumkin. Agressivlik - turli vaziyatlarda tajovuzkor harakatlarga nisbatan barqaror tayyorlanishni belgilaydi. Ushbu tushunchani «dushmanlik» tushunchasi bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Agressivlik bilan ajralib turadigan, koʻpincha boshqa odamlardan tahdid va qiyinchiliklarni sezadigan va oʻzlari yoqtirmaganlarga hujum qilishga tayyor boʻlgan odamlar boshqa odamlarga dushmanlik bilan munosabatda boʻlishlari bilan ajralib turadi; lekin boshqalarga dushman boʻlgan hamma odamlar ham tajovuzkor boʻlishi shart emas [3]. Shunday qilib, tajovuzkorlikni tajovuzkor xatti-harakatlarga moyillik sifatida koʻrish foydalidir.

Agressivlik - bu tajovuzga tayyorlik, shuningdek, boshqa bironing xatti-harakatlarini dushman sifatida qabul qilish va talqin qilish tendentsiyasida ifodalangan shaxsiy xususiyatdir.

Agressiya tushunchasi nihoyatda keng maʼnoda qoʻllaniladi. Misol uchun, koʻplab psixanalistlar umumiy tajovuzkor harakatning mavjudligini taxmin qilishadi, bu xatti-harakatlarning keng doirasini belgilaydi, ularning aksariyati tabiatan aniq tajovuzkor emas. Agressiya nafaqat boshqa shaxsga asossiz hujum sifatida, balki mustaqillikka intilish yoki oʻz fikrini baquvvat himoya qilish sifatida ham koʻrib chiqiladi. Agressiya koʻpincha kimgadir jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday shakli sifatida taʼriflanadi. Insonning tajovuzkor xatti-harakati, taʼrifiga koʻra, ijtimoiy oʻzaro taʼsir doirasida yuzaga keladi [2].

Hozirgi vaqtda koʻpchilik quyidagi taʼrifni qabul qiladi: tajovuz (lotincha aggredi - hujum qilish) - bunday munosabatni istamagan boshqa tirik mavjudotni haqorat qilish yoki unga zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday shakli sifatida kuzatiladi.

Agressiyani jamiyatda odamlarning birgalikda yashashi normalari va qoidalariga zid boʻlgan, hujum obyektlariga (jonli va jonsiz) zarar yetkazadigan, odamlarga jismoniy zarar yetkazadigan yoki ularga salbiy taʼsir koʻrsatadigan,

taranglik holatini keltirib chiqaradigan maqsadli buzgʻunchi xatti-harakat sifatida aniqroq taʼriflash mumkin [1]. Bu taʼrif tajovuzni his-tuygʻu, motiv yoki munosabat sifatida emas, balki xatti-harakatlar namunasi sifatida koʻrib chiqish kerakligini koʻrsatadi. Ushbu muhim bayonot juda koʻp chalkashliklarni keltirib chiqardi.

Agressiya atamasi koʻpincha gʻazab kabi salbiy his-tuygʻular bilan bogʻliq; motivlar bilan - xafa qilish yoki zarar etkazish istagi kabi; va hatto salbiy munosabat bilan - irqiy yoki etnik xurofot kabi. Bu omillarning barchasi, shubhasiz, zarar keltiradigan xatti-harakatlarda muhim rol oʻynasa-da, ularning mavjudligi bunday harakat uchun zaruriy shart emas. Gʻazab boshqalarga hujum qilish uchun zaruriy shart emas; tajovuz toʻliq xotirjamlik holatida ham, nihoyatda hissiy hayajonda ham namoyon boʻladi. Shuningdek, tajovuzkorlar oʻz harakatlariga yoʻnaltirilganlarni yomon koʻrishlari yoki hatto yoqtirmasliklari ham shart emas. Agressiya jabrlanuvchiga zarar yetkazish yoki haqorat qilishni oʻz ichiga oladi degan fikrdan kelib chiqadiki, qabul qiluvchiga tan jarohati yetkazish shart emas [4]. Harakatlarning natijasi har qanday salbiy oqibatlar boʻlsa, tajovuz sodir boʻladi. Shunday qilib, xatti-harakat bilan haqorat qilishdan tashqari, kimnidir yomon koʻrsatish, kamsitish yoki omma oldida masxara qilish, kimnidir zarur boʻlgan narsadan mahrum qilish, hatto sevgi va muhabbatni inkor etish kabi xatti-harakatlarni maʼlum sharoitlarda tajovuzkor deb atash mumkin.

Agressiyaning maqsadlari. Koʻpgina tadqiqotchilar tajovuzning haqiqatan ham adekvat taʼrifi tajovuzkorning niyati bilan bogʻliq boʻlishi kerakligini taʼkidlaydilar. Biroq, deyarli barcha nazariyotchilar tajovuzning qasddan qilingan harakat ekanligiga rozi boʻlishsa-da, tajovuzkorlar boshqalarga zarar etkazishga intilayotganda qoʻyadigan maqsadlarni umumiy tushunish yoʻq [3]. Hujumchilar birinchi navbatda oʻz qurbonlariga zarar etkazmoqchimi yoki ular boshqa maqsadlarga erishishga harakat qilmoqdalarmi? Bu tajovuzni ilmiy oʻrganishdagi asosiy savollardan biri boʻlib, olimlar unga turlicha javob berishadi.

Barcha tajovuzkor harakatlar umumiy narsaga ega. Koʻpgina tadqiqotchilarning fikriga koʻra, tajovuzkor xatti-harakatlarning maqsadi har doim boshqa odamga qasddan zarar yetkazishdir. Agressor tajovuz qurboniga zarar etkazmoqchi. Tajovuzkor jabrlanuvchiga nisbatan shunday harakat qilayotganini tushunadiki, jabrlanuvchi bunday muomalaga qarshilik qiladi.

Agressiya boshqa maqsadlarga xizmat qilishi mumkin. Agressiya har doim zarar yetkazish niyatini oʻz ichiga olsa ham, bu har doim ham asosiy maqsad emas. Agressorlar oʻz qurbonlariga hujum qilishda boshqa maqsadlarni ham koʻzlashlari mumkin. Askar oʻz dushmanini oʻldirishni xohlaydi, lekin uning niyati oʻz hayotini himoya qilish istagidan kelib chiqishi mumkin, vatanparvarlik koʻrsatishning bir usuli boʻlishi mumkin yoki qoʻmondonlari va doʻstlarining roziligini olish istagi bilan bogʻliq boʻlishi mumkin.

Koʻpgina ijtimoiy olimlarning fikriga koʻra, eng tajovuzkor harakatlar nafaqat tajovuz qurboniga zarar yetkazish istagi bilan bogʻliq. Umuman olganda, tajovuzkorlarning hisoblangan, oqilona harakat qilishiga rozi boʻlish bilan birga, bu yondashuv tarafdorlari hujumchilar oʻz qurbonlariga zarar etkazish istagidan koʻra ular uchun muhimroq boʻlishi mumkin boʻlgan boshqa maqsadlarga ega ekanligini taʼkidlaydilar: [6]. vaziyatga taʼsir qilish, hokimiyatni qoʻllash istagi boshqa shaxs ustidan yoki qulay (afzal) identifikatsiyani shakllantiradi.

J.Patterson va J.Tedeschi kabi ba'zi psixologlar tajovuz ko'pincha majburlashga qo'pol urinishdan boshqa narsa emasligini ta'kidlaydilar. Hujumchilar o'z qurbonlariga zarar yetkazishi mumkin, ammo ularning harakatlari birinchi navbatda boshqa shaxsning xatti-harakatlariga ta'sir qilish urinishidir. Ular, masalan, boshqalarni ularni bezovta qiladigan narsalarni qilishni to'xtatishga intilishlari mumkin.

Boshqa nazariyotchilar tajovuz shunchaki majburlashdan ko'ra ko'proq narsani o'z ichiga oladi, deb ta'kidlaydilar. Ularning nuqtayi nazaridan, tajovuzkor xatti-harakatlar ko'pincha hujumchining kuchi va hukmronligini saqlab qolish va kuchaytirishga qaratilgan. Tajovuzkor jabrlanuvchiga hujum qilishi, uning istaklarini amalga oshirishga harakat qilishi mumkin, ammo bu yondashuv tarafdorlarining fikriga ko'ra, uning asosiy maqsadi jabrlanuvchi bilan munosabatlarda o'zining ustun mavqeyini o'rnatishdir. Bu talqin, ayniqsa, oiladagi zo'ravonlik muammolariga bag'ishlangan adabiyotlarda keng tarqalgan. Eng kuchli oila a'zolari - jismonan kuchli yoki ijtimoiy mavqe va hokimiyat kuchidan bahramand bo'lganlar - odatda ularning qurboni bo'lishdan ko'ra, kuchsiz oila a'zolariga hujum qilish ehtimoli ko'proq. Bu ehtimol, kuchlilar kuch bilan o'zlarining ustun mavqeyini saqlab qolishga intilishlari bilan izohlanadi.

G.Toch talqiniga ko'ra, tajovuzkorlarni asosan boshqalar ular haqida nima deb o'ylashlari qiziqtiradi. O'smirlar to'dalari va zo'ravon jinoyatchilar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar uzoq vaqtdan beri bu shaxslarning ko'pchiligi o'z obro'si haqida juda xavotirda ekanligini ta'kidlaydi [3]. Ushbu jinoyatchilarning aksariyati o'zlarining imijidan juda xavotirda edilar va o'zlarini «dahshatli va qo'rqmas» sifatida «taassurot qoldirish» uchun ko'p kuch sarflaganlar va ularning janglari qurbonlar va tomoshabinlarni hayratda qoldirish uchun mo'ljallangan ko'rgazmalar edi. Shunday qilib, tajovuzkorlik taassurotlarni boshqarish uchun ham ishlatilishi mumkin.

«G'azab» va «tajovuz» tushunchalarini farqlash ayniqsa muhimdir. Agressiya holatida biz aniq maqsadga erishishga qaratilgan harakat bilan shug'ullanamiz: boshqa odamga zarar yetkazish. Shunday qilib, bu harakat aniq maqsadga qaratilgan. Aksincha, g'azabning aniq maqsadi bo'lishi shart emas, balki o'ziga xos hissiy holatni bildiradi. Bu holat asosan ichki fiziologik reaksiyalar va noxush hodisalar natijasida yuzaga kelgan beixtiyor hissiy ifodalar natijasida yuzaga keladi: vosita reaksiyalari (masalan, mushtlar siqilgan), yuz ifodalari (burun teshigi va burishgan qoshlar)

Adabiyotlar

1. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения. СПб.: -Питер: 2014. -С. 368.
2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. -С. 512.
3. Фурманов И.А. Социальная психология агрессии и насилия : профилактика и коррекция. - Мн. : Издательский центр БГУ, 2016. -С. 401.
4. Бэрн Р. Агрессия . Р. Бэрн Р., Д. Ричардсон. - СПб: Питер: 2001. -С. 352.
5. Гребёнкин Е.В. Профилактика агрессии и насилия в школе: учебно-методический комплекс. - Ростов н/ Дону.: «Феникс», 2006. -С. 157.
6. Ениколопов С.Н. Агрессия в обыденной жизни. С.Н.Ениколопов, Ю.М. Кузнецова, Н.В.Чудова. - Москва: Полит. экн-цикл. (РОССПЭН), 2014.

REZYUME. Ushbu maqolada, psixologiya fanida agressivlik va zo'ravonlik tushunchalarining ilmiy izohi ko'rsatilgan. Agressiv xatti-harakatlar stress, umidsizlik va boshqalarni keltirib chiqaradigan turli xil noqulay jismoniy va ruhiy hayotiy vaziyatlarga javob berish shakllaridan biri ekanligi yoritilgan. Tajovuzkorlik - bu shaxsning tug'ma xususiyati bo'lib, u tarbiya va shaxsning rivojlanishi jarayonida o'zini buzg'unchi harakatlarda namoyon qiladi yoki zaiflashadi va dushmanlik ma'nosiga ega emasligi tadqiqotlar tahlili bo'yicha ko'rsatilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлено научное объяснение понятий агрессии и насилия в психологии. Объяснено, что агрессивное поведение является одной из форм реагирования на различные неблагоприятные физические и психические жизненные ситуации, вызывающие стресс, фрустрацию и т.д. Агрессия является врожденной характеристикой человека, которая проявляется в деструктивных действиях или ослабевает в процессе воспитания и развития личности и, как показывает анализ исследований, не имеет значения враждебности.

SUMMARY. This article presents a scientific explanation of the concepts of aggression and violence in psychology. It is explained that aggressive behavior is one of the forms of response to various unfavorable physical and mental life situations that cause stress, frustration, etc. Aggression is an innate characteristic of a person, which manifests itself in destructive actions or weakens in the course of education and personality development, and it is shown by the analysis of studies that it does not have the meaning of hostility.

va boshqalar; Bu vaqtda yuzaga keladigan fikrlar va xotiralar ham ma'lum bir rol o'ynaydi. Bu hissiy oqimlarning barchasi shaxsning ongida «g'azab» tajribasiga birlashtiriladi. G'azab hissiy holat sifatida tajovuzni to'g'ridan-to'g'ri «qo'zg'atmaydi», lekin odatda faqat jabrlanuvchiga hujum qilish istagi bilan birga keladi.[5]

Biroq, hissiy tajriba va tajovuzkor istaklar har doim ham birgalikda harakat qilmaydi. Ba'zida odamlar o'zlarining g'azablanish holatini ongli ravishda bilmagan, ko'proq yoki kamroq impulsiv ravishda boshqa odamlarga zarar yetkazishga moyildirlar.

Dushmanlik boshqa shaxsga yoki odamlar guruhiga nisbatan salbiy munosabat sifatida ta'riflanishi mumkin, bu uning obyektiga - jabrlanuvchiga nisbatan o'ta noqulay baho berishda ifodalanadi.

Biz ma'lum bir odamni yoqtirmasligimizni aytganda, ayniqsa unga yomonlik tilaganimizda, dushmanligimizni bildiramiz. Bundan tashqari, dushman odam - bu odatda boshqa odamlarga nisbatan og'zaki yoki boshqacha tarzda salbiy baho berishga ko'proq tayyor bo'lib, ularga nisbatan umumiy nojo'yalikni namoyon qiladi.

Demak, tajovuzkorlik, tajovuzkor xulq-atvor, tajovuzkorlik, g'azab va dushmanlik bir-biri bilan bog'liq bo'lgan hodisalar bo'lsa-da, alohida-alohida ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Zo'ravonlik xulq-atvor erkinligini maqsadli ravishda cheklash, bo'ysunish, huquqlarni buzish va odamlarga va ularning birlashmalariga zarar yetkazish bilan bog'liq bo'lib, uni «majburlash» tushunchasi orqali aniqlashga olib keladi. Zo'ravonlikning maqsadi shaxsni shunday ta'sir ko'rsatuvchining irodasiga bo'ysundirishdir, shuning uchun zo'ravonlik iroda erkinligini egallab olish, hukmronlikni ta'minlash usullaridan biri sifatida belgilanishi mumkin [4].

Bunday holda, zo'ravonlik texnologiyasi odamlarni ma'lum harakatlarni bajarishga majbur qilish yoki ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri jismoniy kuch yordamida muayyan harakatlardan to'xtatilishidan iborat.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti zo'ravonlikni o'ziga, boshqa shaxsga, guruhga yoki jamoaga qarshi jismoniy kuch yoki kuchni qasddan qo'llash deb ta'riflaydi, buning natijasida badanga shikast yetkazish, o'lim, ruhiy jarohatlar, rivojlanish xavfi mavjud nogironlik yoki turli xil zararlar belgilanadi. Shunday qilib, zo'ravonlik deganda, ayrim shaxslar (odamlar guruhlari) tashqi majburlash yordamida boshqalarni, o'z qobiliyatlarini, ishlab chiqarish kuchlarini va mulkini bo'ysundiradigan ijtimoiy munosabatlar va tajovuzkor xatti-harakatlar turi sifatida ta'riflanishi mumkin.